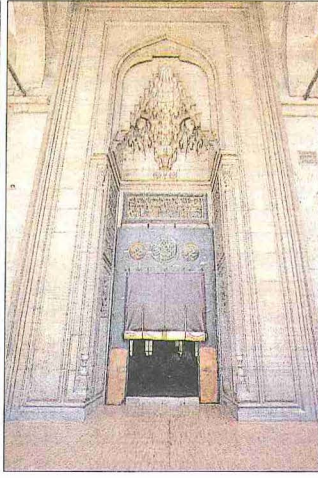

CÜMLE KAPISI

Beyazıt
ve Fâtih
camilerinin
cümle
kapıları -
İstanbul

olma niteliğini yitirmiştir. Osmanlı cümle kapıları XVI. yüzyıla kadar sivri kemerli niş ve dikdörtgen çerçevelerden oluşan şemayı tekrar ederler. Niş örtüsü mukarnas öğeleriyle biçimlenen yarım kubbedir. Örtüde mukarnas öğeleri irileşmiş, yeni geometrik şemalar geliştirilmiş ve plastik unsurlar özellikle sarıktıların kullanımıyla arttırılmıştır. Buna karşılık ön duvar yüzündeki dikdörtgen çerçeveleme yalınlaşmış ve yazılardan, bitkisel geometrik motiflerden meydana gelen bordürlerin yerini silme takımları ve mukarnas öğeleri almıştır. Osmanlı döneminde cami giriş kapısı dışında avlu kuzey kapısı da cümle kapısı anlayışında düzenlenmiş, İstanbul Beyazıt Camii'nde ise (1501-1506) bu genellenmenin dışına çıkılarak avlunun bütün kapıları eşdeğer nitelikte biçimlenmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Mimar Sinan yapılarında geleneksel şemadan ayrılma dikkati çeker. Cümle kapısı düzenlemesinin aslı unsuru olan niş, Rüstem Paşa Camii'nde (1561-1562) görüldüğü gibi bazı yapılarda programdan kaldırılmıştır. Barok dönemin en çarpıcı örneğini oluşturan Nuruosmaniye Camii'nin (1748-1755) kapılarında mukarnas öğelerinin yerini barok süslemeler almıştır. XIX. yüzyıl saraylarında âbidevi cümle kapısı anlayışı bahçe kapılarında denenmiş ve plastik öğelerin yoğunlaştığı görkemli örnekler geliştirilmiştir (Dolmabahçe Sarayı'nın bahçe kapıları gibi, 1856).

Anadolu dışı İslâm mimarisinde cümle kapısı tasarımının en zengin örnekleri Şam'da Nüreddin Mâristanı (1154) ve Nüreddin Medresesi'nin (1172), Kahire'de Sultan Hasan Medresesi'nin (1356-1362) kapıları ile Semerkant'ta Bibi Hanım Camii'nin (1404) 41 m. yüksekli-

deki tuğla-çini mozaik süslemeli kapısıdır. Örtüleri İran'da iri alçı mukarnaslarla oluşturulmuş ve çini kaplamayla bezenmiş eyvanlar cümle kapısı niteliğinde tasarlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezini*, Ankara 1966, tür.yer.; a.mlf., "Bir Selçuklu Portalları Grubu ve Karaman'daki Hatuniye Medresesi Portali", *Yıllık Araştırma Dergisi*, II, Ankara 1957, s. 115-127; Ayla Ödekan, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarlığında Mukarnaslı Portal Örtüleri*, İstanbul 1977; a.mlf., *Erken Dönem Osmanlı Mukarnaslı Kapı Nişi Örtüleri* (doçentlik tezi, 1981), İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, İstanbul 1979; tür.yer.; Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süsleme*, Ankara 1982, tür.yer.; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taş Kapılar*, İzmir 1982; "Kapı", SA, II, 941-949; Abdürrahîm Gâlib, *Mevsû'atü'l-İmâretü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1988, s. 71-73, 92, 357.

AYLA ÖDEKAN

CÜNÂDE b. EBÜ ÜMEYYE

(جنادة بن أبي أمية)

Ebü Abdillâh Cünâde b.
Ebî Ümeyye el-Ezdî ez-Zehrânî
(ö. 80/699)Halife Muâviye döneminde
donanma kumandanı olan sahâbî.

Ezd kabilesinin Zehrân koluna mensup olan Cünâde'nin babası Ebü Ümeyye de sahâbî idi; adı bazı kaynaklarda Mâlik, bazılarında da Kebîr şeklinde geçmektedir. Cünâde'nin, yine sahâbî olan Cünâde b. Mâlik el-Ezdî ve 67 (686) yılında vefat eden tâbi Cünâde b. Ebü Ümeyye Kebîr ed-Devsî ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Cünâde Hz. Peygamber'den ve Hz. Ömer, Hz. Ali, Muâz b. Cebel, Ebü'd-Derdâ, Ubâde b. Sâmî ve Büsr b.

Ebü Ertât'tan hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de oğlu Süleyman ile Mucâhid b. Cebr, Recâ b. Hayve, Abdurrahman es-Sunâbihî gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır.

Hz. Osman döneminde orduya katılan ve Muâviye'nin maiyetinde donanma kumandanlığını yürüten Cünâde, özellikle Muâviye döneminde her yıl Akdeniz ve Ege'de deniz seferlerine çıkmış, 53 (673) yılında Rodos'u fethetmiş, Girit'i de kısmen almış ve kaynaklarda Ervad adası diye zikredilen Kapudağ yarımadasında müslümanların o dönemlerde deniz üssü olarak kullandıkları yeri ele geçirmiştir (54/674). Herhalde bu başarılarından dolayı Muâviye Cünâde'nin nesebini kendi şeceresiyle birleştirerek onu bir nevi kardeş ilân etmek istemiş, fakat Cünâde bunu kabul etmemiştir.

Cünâde b. Ebü Ümeyye 80 (699) yılında Şam'da vefat etmiştir. 75, 77 ve 86 yıllarında vefat ettiği de rivayet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 434-435; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 439; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 232; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 237; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 240; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IV, 259; V, 288, 293, 301, 309, 315, 322; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 386; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 242-243; Yâkût, *Mu'cemü'l-buldân*, I, 162; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 354-356; VI, 19; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 133-135; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 62-63; a.mlf., *el-İber*, I, 67; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 245-246, 247, 263; IV, 10-11; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 115-116; Hitti, *İslâm Tarihi*, II, 320.

AHMET ÖNKAL

CÜNÂH

(bk. GÜNAH).

CÜND

(bk. ORDU).

CÜNDÎ

(الجندي)

Ziyâüddîn Ebü'l-Mevedde
(Ebü's-Safâ, Ebü'z-Ziyâ)
Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî
(ö. 776/1374 [?])

Mâlikî fakihî.

Özellikle hayatının ilk devresi hakkındaki şöhretine kıyasla çok az bilgi bulunan Cündî'nin ata mesleği olan askerliğe meyleterek Mısır ordusunda bir sü-

re görev yaptığı anlaşılmaktadır. Daha sonra bu görevden ayrılmasına rağmen ömrünün sonuna kadar askerî üniformasını çıkarmadığı için "Cündî" (ordu mensubu) nisbesiyle tanınmıştır. Babasının da aynı meslekten olması sebebiyle İbnü'l-Cündî diye de anılır. Babası Haneî olduğu halde kendisi hocalarından İbnü'l-Hâc el-Abderî'nin tesiriyle Mâlikî mezhebine meyiletti. Abdullah b. Süleyman el-Menûfî'den fıkıh, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed el-Makdisî'den hadis, Burhâneddin İbrâhîm b. Lâcîn er-Reşîdî'den Arapça ve fıkıh usulü okudu. Hocası Menûfî'nin ölümü üzerine onun ders halkasını devraldı. Daha sonra Şeyhûniyye Medresesi'nde müderris oldu. Ders halkası talebelerle dolup taşan Cündî'ye fetva sormak için de pek çok kişi başvururdu. Talebeleri arasında Burhâneddin İbn Ferhûn, Behrâm b. Abdullah ed-Demîrî, Halef b. Ebû Bekir en-Nahrîrî, Cemâleddin Yûsuf b. Hâlid el-Bisâtî gibi âlimler bulunmaktadır.

Mısır'da Mâlikî mezhebinin önderliğini yapan Cündî, fıkıh yanında Arap dili ve edebiyatı, hadis ve ferâiz alanlarında da uzmandı. Talebelerinden Burhâneddin İbn Ferhûn onun hadis rivayetinde güvenilir olduğunu belirtmektedir. Hac için Mekke ve Medine'ye gitmesi dışında Kahire'den ayrılmasına rağmen Mâlikî fıkıhına dair *el-Muhtaşar* adlı eseri Kuzey Afrika Mâlikîler'i arasında büyük itibar gördü. Bu bölgede Sîdî Halîl adıyla tanınan âlimin şöhreti İslâm dünyasının her tarafına yayıldı.

Bazı kaynaklar Cündî'nin Şevval 770'te (Mayıs 1369) İskenderiye'nin hristiyan işgalinden kurtuluşu için savaştığını belirtmekteyse de bu bilgi ihtiyatla karşılanmalıdır. Zira 767 Muharreminde (Ekim 1365) İskenderiye'yi yağmalayan Frenklerin kısa bir süre sonra kendiliklerinden çekildikleri bilinmektedir. Altmış dokuz yaşlarında iken Kahire'de vefat eden Cündî'nin ölüm tarihiyle ilgili rivayetler de farklıdır. Bazı kaynaklarda 749 (1348) ve 769 (1368) yılları verilmeyle birlikte bunlardan birincisi hocası Menûfî'ye, ikincisi ise muhtemelen yine İbnü'l-Cündî künyesiyle tanınan Ebû Bekir Abdullâh b. Aydoğdu b. Abdullah el-Cündî'ye aittir. Kaynakların büyük çoğunluğu 767 yılı üzerinde ittifak etmekle birlikte Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, Cündî'nin bir talebesinden gelen rivayete dayanarak 13

Rebûlelvel 776 (22 Ağustos 1374) tarihini benimsemiştir.

Eserleri. 1. *el-Muhtaşar**. En meşhur eseri olup Mâlikî fıkıhına dairdir. Ceza-yir, Fas, Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinde "el-Kitâb" diye tanınan eser, bu bölge müslümanları arasında Mâlikî mezhebinin temel kitaplarından olan *el-Muvaṭṭa*' ve *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*'ya tercih edilgelmiştir. Birçok baskısı bulunan eserin (meselâ Paris 1855; Bulak 1293; Fas 1300; Kostantine 1878) altmışın üzerinde şerh ve hâşiyesi vardır. Bunlardan Bisâtî, Mewâk, Hattâb, Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, Zûrkânî ve Derdî'e ait olanlar en meşhurlarıdır. Çok erken tarihlerde müsteşriklerin de dikkatini çeken eser Fransızca'ya, İngilizce'ye ve İtalyanca'ya tercüme edilmiş, ayrıca çeşitli çalışmalara konu olmuştur. 2. *et-Tavzîh*. İbnü'l-Hâcib'in Mâlikî fıkıhına dair *el-Muhtaşar* adlı eserinin şerhi olup özellikle Kuzey Afrika'da çok meşhurdur. 3. *Kitâbü'l-Menâsik*. Hac menâsikiyle ilgilidir. Brockelmann bu eser üzerine Hattâb'ın yaptığı bir şerhe ait yazma nüshayı kaydetmektedir (*GAL Suppl.*, II, 99). Ancak kaynaklar, Hattâb'ın konuyla ilgili *Hidâyetü's-sâliki'l-muhtâc li-beyânî fi'li'l-mu'temir ve'l-hâc* adlı bir eserini zikretmekle birlikte bunun *Kitâbü'l-Menâsik*'in şerhi olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır (ayrıca bk. *GAL*, II, 508, *Suppl.*, II, 537); 4. *Âdâbü's-sülûk*. Cenneti kazanmanın yollarını anlattığı tasavvufî mahiyette bir eserdir. 5. *Menâkıbü's-Şeyh 'Abdillâh el-Menûfî*. Hocası Menûfî'nin hayatı ve menkıbeleriyle ilgili bir risâledir. 6. *Muḥazzirâtü'l-fühûm fî mâ yete'allaḥ bi't-terâcîm ve'l-ʿulûm* (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. *GAL*, I, 373; II, 102-103; *Suppl.*, I, 538; II, 96-99; Muhammed Riyâd el-Mâlih, I, 37-38; Zeydân, III, 254).

Bunlardan başka kaynaklarda zikredilen diğer bazı eserleri de şunlardır: *Şerhu Muhtaşari İbni'l-Hâcib* (İbnü'l-Hâcib'in fıkıh usulüyle ilgili meşhur eseri *Muntehe's-sul ve'l-emel*'in yine kendisi tarafından yapılan *el-Muhtaşar* adlı özeti-nin şerhidir); *Şerhu'l-Müdevvene* (Sahnûn'un Mâlikî fıkıhına dair meşhur eseri *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*'nın şerhi olup "Kitâbü'l-Hacc" a kadardır); *Şerh 'alâ El-fiyyeti İbn Mâlik* (İbn Mâlik et-Tâî'nin Arapça grameriyle ilgili eseri *Elfiyye*'nin şerhidir); *Żabṭü'l-müveccehât ve ta'rifü'hâ*.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzeheb*, s. 115-116; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas), Beyrut 1409/1989, I, 196, 198; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, II, 86; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 92; Süyûtî, *Hüs-nü'l-muḥâḍara*, I, 460; İbn İyâs, *Bedâ'î'ü'z-zühûr*, I, 41; Bedreddin el-Karâfî, *Teuṣṣhu'd-Dîbâc* (nşr. Ahmed eş-Şetyevî), Beyrut 1403/1983, s. 92-98; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, I, 257-258; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ib-tihâc* (İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzeheb* içinde), s. 112-115; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1628-1629, 1831, 1842, 1855; G. Pfannmüller, *Handbuch der Islam-Literatur*, Berlin 1923, s. 241; Serkis, *Mu'cem*, I, 835-836; Brockelmann, *GAL*, I, 373; II, 102-103, 508; *Suppl.*, I, 538; II, 96-99, 537; Karatay, *Arapça Basmalar*, I, 228; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 203, 221; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'el-lifin*, IV, 113-114; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 231; J. D. Pearson, *Index Islamicus: 1906-1955*, London 1958, s. 108; a.mlf. — D. Grimwood — J. D. Hopwood, *Arab-Islamic Bibliography*, Sussex 1977, s. 141; A. S. Fulton — M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 410; Muhammed Cemâleddin eş-Şurbacı, *Ḳā'ime bi-evâ'il-i-maṭbû'âtî'l-'Arabiyyeti'l-maḥfûza bi-Dâri'l-kütüb*, Kahire 1383/1963, s. 163; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 851-853; Sarton, *Introduction*, III, 1099-1100, 1455; Muhammed b. Hasan el-Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî fi târihi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Medine 1397/1977, II, 243-245; J. Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş* (trc. Mehmet Dağ — Abdülkadir Şener), Ankara 1977, s. 290; Muhammed Riyâd el-Mâlih, *Fihrisü maḥtûṭâtî Dâri'l-Kütübî'z-Zâhiriyye: et-Taṣavvuf*, Dimaşk 1398/1978, I, 37-38; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 253-254; Carra de Vaux, *Les Penseurs de l'Islam*, Paris 1984, III, 360-363; Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 189-190; Musa Ali Ajetunmobi, "A Critical Study of Mukhtasar Khalil", *IS*, XXV/3 (1986), s. 275-288; Moh. Ben Cheneb, "Halil", *IA*, V/1, s. 158-159; a.mlf., "Khalil b. Ishâk", *El²* (İng.), IV, 964.

CENGİZ KALLEK

CÜNDİŞÂPÜR

(جندی‌شاپور)

İran'ın Hûzistan bölgesinde eski bir şehir.

Tarihi çok eskilere dayanan Cündişâpür (Arapça'da Cündisâbûr), Sâsânî hükümdarlarından I. Şâpûr b. Erdeşîr (241-273) tarafından Kâzerün yakınlarında Sûs ile Hemedan şehirlerini birbirine bağlayan yol üzerinde kurulmuştur. Kelime Pehlevîce "Vendîv Şâpûr"un (Şâpûr tarafından alınmış) Arapçalaşmış şekliyle ibarettir.

Romalılar ile Sâsânîler arasında çıkan savaşta I. Şâpûr, Roma İmparatoru Valerian'ı yenerek ordusunu esir aldı. Esirlerle birlikte Suriye'deki sanatçılar, işçiler